

Petar Todorov
Institut za nacionalnu istoriju, Skopje
UDK 94 (497.7): 930.23 (497.7)
Originalni naučni rad

MJESTO I ZNAČAJ DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-A U MAKEDONSKOJ HISTORIOGRAFIJI U POSTOSCIJALISTIČKIM/POSTJUGOSLOVENSKIM GODINAMA

Abstrakt: U radu se pokazuje kako su se, nakon sloma Jugoslavije, gradili novi narativi o mjestu i ulozi AVNOJ-a u makedonskoj historiji. Postsocijalistička historiografija počinje preispitivati, između ostalog, i ocjene o važnosti AVNOJ-a, ali te teme nisu dominantne kako u historiografiji tako ni u javnom diskursu. Historiografija je dugo vremena nakon raspada Jugoslavije ponavljala tezu o važnosti odluka AVNOJ-a za priznanje makedonske nacije i konstituiranje makedonske države. U radu se pokazuje kako su se početkom 2000-ih u historiografiji pojavile teze kako odluke AVNOJ-a nisu bile presudne za formiranje ASNOM-a, što je bio u skladu sa pokušajima distanciranja historičara od ideoloških obilježja iz doba socijalizma. U radu se također pokazuje kako se taj narativ dalje razvijao i kako su nove interpretacije nesudjelovanja makedonskih delagata na zasjedanju AVNOJ-a i nepostojanje makedonskih oredstavnika u NKOJ-a, dovele do toga da se na odluke AVNOJ-a gleda kao na događaj koji je onemogućio ujedinjenje makedonskog naroda na Balkanu. Autor zaključuje kako se iz toga vidi da je jugoslavenska ideologija, iz doba socijalizma, u postsocijalističkoj historiografiji i udžbenicima historije zamijenjena makedonskom etnonacionalnom ideologijom i izostavljanjem jugoslavenskog konteksta.

Ključne riječi: Jugoslavija, Makedonija, AVNOJ, ASNOM, historiografija, historijski revizionizam, udžbenici historije

Abstract: The paper shows how new narratives were built about the place and role of AVNOJ in Macedonian history after the collapse of Yugoslavia.

Post-socialist historiography started questioning, inter alia, assessments of the significance of AVNOJ, yet these topics are not dominant either in historiography or in public discourse. For a long time after the breakup of Yugoslavia, historiography repeated the thesis about the significance of AVNOJ decisions for the recognition of the Macedonian nation and the constitution of the Macedonian state. The paper shows how in the beginning of the 2000s, there were theses emerging in historiography that the decisions of AVNOJ were not decisive for the formation of ASNOM, which was in line with attempts of historians to distance themselves from the ideological characteristics of the socialist era. The paper also shows how this narrative continued to develop and how new interpretations of the non-participation of Macedonian delegates at the AVNOJ session and the absence of Macedonian officers in the National Committee of the Liberation of Yugoslavia (NKOJ) that led to AVNOJ's decisions began being viewed as an event that made unification of Macedonian people in the Balkans impossible. The author concludes that it shows that the Yugoslav ideology, from the era of socialism, was replaced in post-socialist historiography and history textbooks by the Macedonian ethno-national ideology whereas the Yugoslav context was omitted.

Keywords: Yugoslavia, Macedonia, AVNOJ, ASNOM, historiography, historical revisionism, history textbooks

Makedonska historiografija, kao i ostale historiografije nekadašnjih jugoslovenskih republika, prošla je kroz duboke promjene pod uticajem promjene društveno političkog sustava i preispitivanja prošlosti pod uticajem antikomunističkih stavova, ratova tokom raspada Jugoslavije i odnosa koje su ove republike imale i/ili još imaju sa susjedima u kontekstu historiografsko-političkih sukoba. U makedonskom kontekstu odnosi sa susjedima imali su i još uvijek imaju snažan uticaj na razvoj historiografije i njenu ulogu u društvu i političkom životu. Historija i historiografija u Makedoniji duže vremena imaju snažan uticaj na razvoj međuetničkih odnosa (makedonska većina nasuprot albanske manjine) ali i na međunarodne odnose sa Grčkom (spor oko imena države) i Bugarskom zbog različitog tumačenja prošlosti i oficijalnog negiranja identiteta Makedonaca i makedonskog jezika sa strane bugarske

oficijelne politike. Pod ovim, ali i unutrašnjim političkim razvojem, nacionalistička ideologija i partijski interesi u tumačenju prošlosti postali su snažan faktor u razvoju historiografije. Tako, pored promjena u tumačenju antičke prošlosti, koja je uglavnom bila u fokusu naučne i političke javnosti zbog političkog konteksta u odnosima sa Grčkom te spor oko imena Makedonija¹, revizionistički pristup je prisutan i u drugim temama i historijskim periodima prošlosti Makedonije, a jedan od tih je bila i historija Drugog svetskog rata i stvaranje makedonske republike (Demokratska Federativna Makedonija) u okviru osnivanja avnojske Jugoslavije.

U fokusu preispitivanja prošlosti Drugog svetskog rata bili su odnos nove države (avnojska Jugoslavija i socijalistička Makedonija) prema makedonskom komunističkom rukovodstvu. Tačnije, riječ je o odnosu prema ulozi koju su imali Metodije Andonov – Čento, Panko Brašnarov, Pavel Šatev i drugi politički rukovodioci, koji su bili dio prvih rukovodećih institucija novoformirane republike. Osim toga, preispitivalo se i makedonsko nacionalno pitanje, tačnije ideja o ujedinjenju vardarskog dijela Makedonije sa dijelovima historijske Makedonije u Bugarskoj (Pirinska Makedonija) i Grčkoj (Egejska Makedonija). Obračun između dvije struje unutar Komunističke partije Makedonije (KPM) predstavljen je kroz prizmu odnosa Beograda (Jugoslavije) i makedonske republike i njenih nacionalnih interesa. U novom historijskom narativu koji šalje poruku da je socijalistička Makedonija bila ovisna o interesima Beograda, tačnije Jugoslavije, na račun makedonskih nacionalnih interesa dat je novi pogled na mjesto i ulogu AVNOJ-a u makedonskoj istoriji.

U socijalističkom periodu AVNOJ, a sa tim i ASNOM (*Antifašitičko sobranie na narodnoto osloboduvanje na Makedonija*) imali su veliku simboličnu ulogu i mjesto u historiografiji, ali i u političkom diskursu. Dan Drugog zasjedanja AVNOJ-a, 29. novembar, pored toga što je bio državni praznik, bio je uvijek povezivan sa danom održavanja Prvog zasjedanja ASNOM-a, 2. avgust ili poznatiji kao Ilindan. Ovaj

¹ Irena Stefanoska and Darko Stojanov, 'A Tale in Stone and Bronze: old/new strategies for political mobilization in the Republic of Macedonia', *Nationalities papers*, 45:3, 2017, 360.

dan, Ilindan, ima veliki simbolični značaj zbog toga što je 2. avgusta 1903. godine podignut Ilindenski ustanak od strane TMORO (*Tajna Makedonsko-odrinska revolucionarna organizacija*) protiv osmanskih vlasti. Ilindenski ustanici su to ljeto 1903. godine osnovali Kruševsku republiku koja će imati veliki simbolički značaj za socijalističku ideologiju u izgradnji makedonskog etno-nacionalnog historiskog narativa kao neodvojivi dio makedonske borbe za slobodu i državnost, ali i za historiografiju.² Naime, 8. septembra 1991. godine pri objavljivanju rezultata referenduma za samostalnost od Jugoslavije, makedonski politički rukovodioci su taj dan nazvali *treći Ilindan* (1903, 1944, 1991). Zbog toga, Ilindan ima veliku važnost u makedonskoj historiografiji i ideju za državnost i pretstavlja jedno od najvažnijih *lieu de memoire* (*mjesta sjećanja*).

Narativ o drugom Ilindenu, 2. avgust 1944. godine oformljen je još na prvom zasjedanju ASNOM-a i brzo je preuzet od strane historičara. Naime, na otvaranju zasjedanja, predsjedavajući Panko Brašnarov (stari revolucionar koji je svoju revolucionarnu i političku karijeru počeo još u Osmanskoj imperiji) istakao je da je Ilindan “istoriski dan”.³ Makedonski historičari, koji su pored istraživanja prošlosti imali zadatak stvarati makedonsku historiografiju i makedonsku naciju u socijalističkom kontekstu i u kontekstu politike bratstva i jedinstva, dali su značajno mjesto AVNOJ-u i ASNOM-u. Oba događaja bili su neodvojivi u tumačenju stvaranja makedonske socijalističke republike na drugi Ilindan 1944 godine. Naime, smatralo se da Drugo zasjedanje AVNOJ-a pretstavlja značajan događaj koji je dao podsticaj aktivnostima Centralnog komiteta KPM-a i glavnog štaba NOV i POM-a da sazovu Prvo zasjedanje ASNOM-a. Delegati iz Makedonije nisu prisustvovali Drugom zasjedanju AVNOJ-a, što je objašnjeno time da delegati u tim uslovima nisu bili u mogućnosti prisustvovati zbog udaljenosti Bosne i

² Na primer, vidi Novica Veljanovski, “Tradicijata na Ilinden vo makedonskata istorija na XX vek”, *Glasnik*, 47, 2003, 111-119.

³ Kasnije je Brašnarov bio zatvoren od strane vlasti kao pristalica IB rezolucije i poslat na Goli otok gde je 1951 godine umro.

Jajca od Makedonije.⁴ U postsocijalističkom periodu pitanje prisustva makedonskih delegata bilo je predmet manipulacija i gotovo teorije zavjere u kontekstu negiranje jugoslovenstva, značaja ovog zasjedanja i dekontekstualizacije ASNOM-a i stvaranje makedonske republike na kraju Drugog svetskog rata.

Puno važnije je napomenuti tumačenje odluka koje su donesene 29. novembra 1943. godine u Jajcu. Prema tadašnjoj oficijelnoj historiografiji, na tom zasjedanju makedonski narod je po prvi put u svojoj historiji priznat kao posebna nacija, a Makedonija je postala jedna od federalnih jedinica Jugoslavije, te se ovim odlukama "...još više učvrstila uvjerenost makedonskog naroda da su jugoslovenski narodi njegovi najbliži i iskreni saveznici u borbi za nacionalnu i socijalnu slobodu."⁵ Ovdje treba napomenuti da je 1934. godine Kominternu prvi put pomenula postojanje makedonskog naroda i jezika, što se čini da u kontekstu odnosa koje je Jugoslavija imala sa Sovjetskim Savezom nakon rezolucije Informbiroa pominjanje ove odluke nije bila u koristi politike jugoslovenstva i pozicija Jugoslavije u odnosu na istočni i zapadni blok. Slična tumačenja nalazimo i u drugim tekstovima koji su objavljeni u historijskim časopisima. Pogotovo u brojevima koji su tematski posvećeni jubilarnim godišnjicama, ili naprimjer u broju povodom smrti Josipa Broza Tita. Pritom u ovim, čini se veoma emotivnim trenutcima za autore tih članaka, AVNOJ je događaj na kojem su "postavljeni temelji makedonske državnosti u okvirima jugoslovenske federacije".⁶

Očigledno, u tumačenju najznačajnijeg događaja u stvaranju

⁴ Mihailo Apostolski, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, kn.3, INI, Skopje 1969, 386.

⁵ Mihailo Apostolski, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, kn.3, INI, Skopje 1969, 387.

⁶ Aleksandar Hristov, "Vekovnite ideali na makedonskiot narod stanaa vistin", *Glasnik*, 24/2, Skopje 1980, 69-76; Hristo Andonov-Poljanski, "Golemoto delo na Tito", *Glasnik*, 24/2, Skopje 1980, 77-85.; Ljupčo Arsov, "1941 – Presvrtnica vo istorijata na makedonskiot narod", *Glasnik*, 25/1, Skopje 1981, 10; Aleksandar Hristov, "Afirmacija na nacionalnata politika na Komunističkata partija na Jugoslavija za vreme na Narodnoosloboditelната borba i Revolucijata vo Makedonija (1941-1945)", *Glasnik*, 25/1, Skopje 1981, 173-192.; Dančo Zografski, "Prvoto zasjedanie na ASNOM", *Glasnik*, 28/1-2, INI Skopje, 1984, 7-26.

makedonske republike 1944. godine – ASNOM – je tijesno povezan sa odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a, a njegovo mjesto i značaj služili su izgradnji bratstva i jedinstva i kao podrška jugoslovenskom socijalističkom narativu o prošlosti jugoslovenskih naroda. Takođe, ova tumačenja se trebaju uzeti ne samo u jugoslovenskom, nego i u kontekstu u kome su makedonski historičari radili tih godina. Naime, već 60-ih godina prošlog stoljeća sukob između makedonskih i bugarskih historičara, kojem i danas svjedočimo, počinjao je da jača i svakako je imao značajan uticaj na razvoj makedonske historiografije, što možda objašnjava potrebu da historičari ističu da su jugoslovenski narodi najbliži i iskreni saveznici nasuprot interesa drugih susjednih naroda (bugarski i grčki narod). Na kraju pregleda ovog historijskog perioda treba napomenuti da je ovaj historijski narativ o AVNOJ-u bio dio i dokumentarne filmske produkcije Radio Televizije Skopje (današnja Makedonska Radio televizija) koja je svoju produkciju emitovala povodom godišnjice Drugog zasjedanja AVNOJ-a i državnog praznika.⁷

Raspad jugoslovenske države i nezavisnost stečena 1991/92. godine nisu se u prvom trenutku odrazili na historiografiju i njene poglede na značaj Drugog zasjedanja AVNOJ-a na historiju Makedonije. U toku devedesetih godina prošlog stoljeća makedonski historičari ne posvećuju pažnju na ovu epizodu historije kao što je to bilo slučaj prethodnih godina. Očekivano, jubilej 50 godina AVNOJ-a prolazi nezapaženo u javnosti u usporedbi sa prethodnim godišnjicama narodnosolobodilačkog rata i njegove posledice. Očekivano, u novom ideološko-političkom kontekstu raspad Jugoslavije vodio je ka gubljenju značaja AVNOJ-a i njegove odluke. Vrednosti koje su bile isticane u vreme socijalizma sada su bile predmet preispitivanja, odbacivanja i tumačena kao ideološki uticaj.

Ali, praksa da se na jubilarnim godišnjicama objavljuju članci koji tretiraju značajne teme i događaje iz makedonske historije, kao što je ASNOM, produžava se i nakon raspada Jugoslavije. Ono što se može

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=IqjbsDbHWO4&t=65s> (Na youtube kanalu Arhiva Makedonija može se naći puno dokumentarnih emisija i televizijskih priloga iz produkcije Radio Televizije Skopje u vezi s historijom Drugog svjetskog rata).

primijetiti u ovim godinama je da teme iz narodnooslobodilačkog rata polako ustupaju mjesto drugim nacionalnim temama, kao što je historija revolucionarne borbe protiv osmanskih vlasti i Ilindenski ustanak iz 1903. godine. Povodom pedesetgodišnjice održavanja Prvog zasjedanja ASNOM-a objavljen je samo jedan članak u najznačajnijem historijskom časopisu u Makedoniji, za razliku od četrdesete godišnjice kada su objavljivani više članaka i prigodnih govora političkih rukovodilaca Socijalističke Republike Makedonije. Ostali članci se odnose na osamdesetu godišnjicu početka Prvog svetskog rata i ostale teme iz historije 20. stoljeća. Zanimljivo je primijetiti da se u ovom članku Drugo zasjedanje AVNOJ-a i njegove odluke uopšte ne pominju u kontekstu ASNOM-a i njegovog značaja za razliku od članaka iz vremena socijalizma.⁸

Može se reći da ovaj članak najavljuje promjenu u pristupu pisanja i tumačenja odluka AVNOJ-a i ASNOM-a, iako u prvim godinama nakon raspada Jugoslavije tumačenje AVNOJ-a i njegovo značenje za stvaranje makedonske države ostaju gotovo nepromijenjeni. Prvi historijski rječnik na makedonskom jeziku objavljen 2000. godine ponavlja opis i značaj Drugog zasjedanja AVNOJ-a koji je postojao i u vrijeme socijalizma. Naime, prema autorima ovog Rječnika koji pripadaju starijoj generaciji historičara stasalih u vrijeme Jugoslavije, odluke AVNOJ-a 1943. godine poslužile su kao osnova prvom zasjedanju ASNOM-a 1944. godine kada je Makedonija konstituisana kao država u okvirima jugoslovenske federacije.⁹

Slične teze se ponavljaju i u novom izdanju *Istorija na makedonskiot narod*. Nakon više od trideset godina od prvog izdanja, nova edicija istorije makedonskog naroda je objavljena u pet tomova. Peti tom, koji je naslovljen "Makedonija u Drugom svetskom ratu, narodnooslobodilački antifašistički rat u Makedoniji 1941–1945" objavljen je 2003. godine.¹⁰

⁸ Novica Veljanovski, "Pedeset godini od Prvoto zasedanie na ASNOM", *Glasnik*, 38/1-2, Skopje INI, 1994, 7-17.

⁹ Stojank Kiselinovski ed., *Makedonski istoriski recnik*, Skopje, INI, 2000, 36-37.

¹⁰ Novica Veljanovski, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, kn.5, INI, Skopje 2003, 199-204.

Uglavnom, tumačenje historije AVNOJ-a u ovom izdanju ponavlja tezu o značaju za konstituisanje makedonske države u okvirima nove Jugoslavije. Ali, u ovom izdanju vidimo prve promjene u diskursu oko AVNOJ-a i njegovom simboličkom značenju i kontekstualizaciju. Naime, ove promjene tiču se predstave o historiji makedonskog naroda i politike KPM za vrijeme Drugog svjetskog rata, odustaje se od teze da su odluke AVNOJ-a uticale za organizovanje ASNOM-a, ali je ovo bio i pokušaj da se historičari distanciraju ideoloških obilježja iz vremena socijalizma.

Tako, AVNOJ je objašnjen kao značajan događaj za razvoj narodnooslobodilačke i antifašističke borbe jugoslovenskih naroda i za njen krajnji epilog, tačnije oslobođenje makedonskog naroda i stvaranje makedonske države. Samo zasjedanje AVNOJ-a se još tumači kao događaj koji je imao svojevrsni značaj ne samo za jugoslovenske narode, nego i za oslobođenje makedonskog naroda i stvaranje makedonske države. Drugo zasjedanje AVNOJ-a je imalo “snažan odjek za daljni razvoj oslobodilačke i antifašističke borbe i događaj koji je ugradio princip samoopredeljenja i pravo otcjepljenja na čiju osnovu makedonski narod se tada i u tim uslovima opredijelio za zajednicu sa drugim jugoslovenskim narodima”.¹¹

U produžetku pominje se da je ovaj značajni historijski događaj u periodu avnojske Jugoslavije dobio “prenaglašeno ideološko značenje”.¹² U ovom kontekstu može se objasniti i dio koji je u socijalizmu imao važan simbolički značaj, a sada više ne postoji, tačnije da je AVNOJ učvrstio uvjerenost makedonskog naroda da su jugoslovenski narodi njegovi najbliži narodi. Ali, to ne znači da se u ovoj verziji odustaje od ideološkog pristupa. Naime, pominjući neučešće makedonskih delegata i razna tumačenja koja su se devedesetih godina prošlog stoljeća pojavila u društvu, počevši od jedinog u socijalizmu objašnjenje da su to bili objektivni razlozi za neučešće, preko teze da namjerno nisu pozvani do toga da je AVNOJ bio zavjera protiv makedonskog naroda i zapečaćivanje njegove sudbine i kraj svih nada za ujedinjenje sa dijelovima u Bugarskoj i Grčkoj, tvrdi se da neučešće makedonskih delegata ipak nije

¹¹ Ibid., 204.

¹² Ib., 205.

bilo bez značaja, jer kako se tvrdi “oni nisu imali mogućnost izvorno i ispred predstavnika drugih naroda Jugoslavije da upoznaju vrhovno rukovodstvo sa problemima makedonskog nacionalnooslobodilačkog pokreta i njegovih ciljeva”.¹³

Na ovo se dodaje da i nemanje makedonskog člana u Nacionalnom komitetu za oslobođenje Jugoslavija (NKOJ-u) nije bilo bez značaja. Preko ovih primjera vidimo kako se ustvari jugoslovenska ideologija zamijenila makedonskom etnonacionalnom ideologijom u tumačenju prošlosti, a na mjestu borbe jugoslovenskih naroda ističe se borba makedonskog naroda za oslobođenje i ujedinjenje Makedonije.¹⁴ Ova ideologija je prisutna i u drugim primjerima tumačenja historije Drugog svjetskog rata i uloge makedonskih komunista. U pominjanju formiranja KPM 1943. godine navedeno je da je to bila “želja za ujedinjenje tri dijela raskomadane Makedonije”.¹⁵

I pored ovih tekstova, tačnije ponavljanja nekih od teza iz doba socijalizma, može se reći da i u prvoj dekadi 2000, kao i u devedesetim godinama prošlog stoljeća, historija jugoslovenske i makedonske narodnooslobodilačke borbe, a sa tim AVNOJ i ASNOM, ostaju na margini interesa historiografije. Rijetki su članci koji se bave ovim temama. Kada se o ovim temama piše to je opet u kontekstu jubilarnih godišnjica, kao što je slučaj sa šesdeset godina Prvog zasjedanja ASNOM-a (1944 – 2004). U toj prilici i u kontekstu stvaranja makedonske republike u novoj Jugoslaviji ponavljaju se teze koje nalazimo u petoj knjizi *Istorije makedonskog naroda* o pozitivnom uticaju odluke donešene na Drugom zasjedanju AVNOJ-a za priznanje makedonskog naroda od strane ostalih jugoslovenskih republika.¹⁶

Nakon petnaest godina od raspada Jugoslavije i razvoja makedonske historiografije u novom društveno-političkom kontekstu može se primijetiti da i pored ponavljanja teza o značaju AVNOJ-a u ovim

¹³ Ib., 203.

¹⁴ Ib., 206.

¹⁵ Ib., 207.

¹⁶ Novica Veljanovski, “Megjunarodnata dimenzija na ASNOM i makedonskata drzavnost”, *Glasnik*, 48 (2004), 7-21.

godinama se u pisanju historije stvaranja makedonske republike na Prvom zasjedanju ASNOM-a polako ignoriše i/ili marginalizira jugoslovenski kontekst na račun makedonskog etnonacionalnog konteksta preko kritičkog i revizionističkog pristupa prema pitanjima o učešću makedonskih delegata, odnosa jugoslovenskog komunističkog rukovodstva prema Makedoniji i “želje za ujedinjenje Makedonije”.

Ove tendencije će postati sve snažnije u sledećim godinama. Naprimjer, u reprezentativnom izdanju Instituta za nacionalnu istoriju iz 2008. godine, *Istorija na makedonskiot narod*, ili kako je kolokvijalno makedonski historičari nazivaju, *kratkata istorija*, izostaje jugoslovenski kontekst. Fokus ove historije je na Makedoniju i makedonsko nacionalno pitanje i politike balkanskih komunističkih partija u toku Drugog svetskog rata.¹⁷ O odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a pominje se da su imale poseban značaj i da su u uslovima narodnooslobodilačkog rata bile prihvatljive za Narodnooslobodilački pokret u Makedoniji zbog toga što “makedonski narod je prvi put dobio mogućnost, na osnovu toga, produžiti borbu za stvaranje svoje makedonske države, kao ravnopravne članice jugoslovenske federacije”.¹⁸ U ovom slučaju, kao i u prethodnom, pored naglašenog makedonskog nacionalnog konteksta primjetno je odsustvo ranijih tvrdnji da se priprema i održavanje Prvog zasjedanja ASNOM-a odvijalo u prethodno uspostavljenim okvirima donesenim na Drugom zasjedanju AVNOJ-a.

Ovi trendovi su postali sve jači u drugoj deceniji 2000-ih, što se može najbolje vidjeti u izdanju još jedne kratke historije makedonskog naroda, tačnije o stvaranju savremene makedonske države. Ovo reprezentativno izdanje napisano od nekoliko historičara i historičarki, naslovljeno *Sozdavanjeto na sovremenata makedonska država*, ima više popularni karakter i u kratkim crtama daje svoje viđenje makedonske prošlosti u 19. i 20. stoljeću i historijskim događajima koji su doveli do stvaranje makedonske države. Što se tiče tog pitanja, ali i Drugog svetskog rata, jugoslovenski kontekst se uopšte ne pominje kada je riječ o ovim temama. Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a su samo navedene – federativna

¹⁷ Todor Čepreganov, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, INI Skopje, 2008, 274-275.

¹⁸ Ibidem, 275.

republika, država ravnopravnih naroda – nakon čega se pominje da je makedonski narod iz Vardarskog dijela Makedonije, učestvujući u velikoj antifašističkoj borbi, postao konstitutivan subjekt u novoj jugoslovenskoj državi. Čitajući tekst koji se odnosi na ovaj period i ovo pitanje dobija se utisak da je narodnooslobodilačka borba makedonskih komunista bila odvojena od one koju su ostali jugoslovenski komunisti vodili tih godina. Tako, u knjizi se tvrdi da nakon oslobođenja Vardarske Makedonije “daljna djelatnost makedonskih [partizanskih] jedinica će se odvijati u sastavu jedinica NOV i POJ”! Kada se govori o ASNOM-u i njegovim odlukama, u knjizi se uopće ne pominje Drugo zasjedanje AVNOJ-a i njegove odluke donešene u Jajcu 1943. godine, tačnije kontekst AVNOJ-a i Jugoslavije je u cijelosti izostavljen.¹⁹ Slične teze se mogu naći i u dokumentarnim filmovima koje je tadašnja vlada producirala o historiji Makedonije i koje su obuhvatale historiju Makedonije od antike do raspada Jugoslavije.²⁰ Na taj način su ne samo antička prošlost, preko takozvane politike *antikvizacije*, nego i savremena historija Makedonije, bile predmet revizionističkog pristupa u kome su narodnooslobodilački pokret i borba dekontekstualizirani i selektivno prikazani pod uticajem makedonske etnonacionalne političke ideje.

Treba napomenuti da je u ovom periodu i na godišnjicu održavanja Drugog zasjedanja AVNOJ-a bilo slučajeva da makedonski mediji na margini vijesti o društveno-političkim zbivanjima obavijeste javnost o nekoj aktivnosti građanskih udruženja koji promovišu sjećanje na avnojsku Jugoslaviju i Tita, uključujući tu i nekada veoma značajnu organizaciju Udruženje boraca iz Narodnooslobodilačkog rata u Drugom svetskom ratu. Značaj ovih aktivnosti se više svodio na svojevrsnu nostalgiju starijih generacija za nekadašnjom državom.

Ove promene su logično imale svoj odraz i na pisanju historijskih udžbenika. Prva reforma udžbenika koja “briše” Jugoslaviju i jugoslovenski kontekst u historiji Makedonije započeta je još 1992/93.

¹⁹ Vlado Popovski et al. *Sozdavanjeto na sovremenata makedonska drzava*, Skopje 2014, 119-120.

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=7teM7Zjy3Pg&t=1844s>; <https://www.youtube.com/watch?v=FD-Ixzc5hEw> (o historiji ASNOM-a postoje ukupno četiri epizoda. U proseku jedna epizoda traje oko 55 minuta).

godina, ali značajnije promjene počinju početkom 2000. godine i pogotovo velikom reformom nastavnih programa 2004. godine. Danas, u udžbenicima historije u osnovnim i srednjim školama jedva da postoji neka slika o AVNOJ-u i njegovom uticaju na stvaranju makedonske države, a historija narodnooslobodilačke borbe u Makedoniji je predstavljena kao samostalna i odvojena od jugoslovenske.²¹

Šta se desilo u proteklih trideset godina i šta možemo očekivati ove jubilarne sedamdeset godišnjice (1943 – 2023) od održavanja Drugog zasedanja AVNOJ-a, ali i narednih godina? Raspad bivše države doveo je do potrebe kod historičara i historičarki da se historijski narativ preispita. Ideološka obilježja socijalizma, avnojske Jugoslavije i politike bratstva i jedinstva u tumačenju prošlosti su zamijenjeni novom ideologijom. To je makedonska etnonacionalna ideologija. Da bi razumjeli ovaj trend, neophodno je uzeti u obzir širi političko-društveni kontekst koji već duže vremena postoji u makedonskom društvu, ali i odnose sa susjedima, tačnije spor oko imena sa Grčkom i historije i identiteta Makedonaca i makedonskog jezika sa Bugarskom, koji nedvojbeno imaju svoj uticaj i na razvoj makedonske historiografije. U ovom kontekstu makedonska historiografija je dobijala i ulogu legitimisanja nove države i promotora novog etno-nacionalnog historijskog narativa kao odgovor na tendencije u historiografijama i oficijalnim politikama u Bugarskoj i Grčkoj.

U toku zadnjih nekoliko godina ovaj trend polako gubi na snazi. U par članaka u kojima se pominju događaji iz 1943/44. godine u kontekstu narodnooslobodilačkog rata i avnojske odluke još se pominju u kontekstu historije makedonskog nacionalnog identiteta,

²¹ Miroslav Bošković, Danč Mačevska, *Istorija za I godina sredno stručno obrazovanje*, Skopje 2010; Blaže Ristovski et al., *Istorija za VIII oddelenie*, ALBI, Skopje 2011. O mjestu Jugoslavije u historiografiji i historijskim udžbenicima vidi: Irena Stefoska, Darko Stojanov, "Remembering and Forgetting the SFR Yugoslavia. Historiography and History Textbooks in the Republic of Macedonia", *Südost-Europa*, 64/2, 2016, 206-225.

jezika i državnosti.²² ASNOM i njegove odluke postaju sve važnije u makedonskom društvenom diskursu u kontekstu unutrašnjih promena nakon Ohridskog okvirnog ugovora iz 2001. godine, promjena oficijelnog imena države nakon Prespanskog ugovora i oficijelne politike bugarske države koja negira makedonski identitet i osporava odluke donesene na Prvom zasjedanju ASNOM-a i jugoslovenske avnojske politike kao dio politike “totalitarnih režima istočne Evrope” i kao “antibugarske”. Ono što polako postaje novi trend i što se može očekivati je nova instrumentalizacija ASNOM-a i u tom kontekstu AVNOJ-a u novoj rundi političko-historijskih svađa na relaciji Skopje – Sofija.

Zaključak

Socijalistička historiografija u Makedoniji je na AVNOJ gledala kao na veliki nacionalni događaj („drugi Ilinden“) na kojem je makedonski narod prvi put u historiji priznat kao nacija. U tom kontekstu se gledalo i na zasjedanja ASNOM-a, čije su odluke promatrane kao važne za građanje narativa o bratstvu i jedinstvu jugoslavenskih naroda. Postsocijalistička historiografija počinje preispitivati, između ostalog, i ocjene o važnosti AVNOJ-a, ali te teme nisu dominantne kako u historiografiji tako ni u javnom diskursu, što se vidi iz činjenice da se na godišnjice ASNOM-a objavljujem relativno malo članaka. Iako se u javnom diskursu ne pridaje veliki značaj zasjedanjima AVNOJ-a i ASNOM-a, historiografija će još dugo nakon raspada Jugoslavije ponavljati tezu o važnosti odluka AVNOJ-a za priznanje makedonske nacije i konstituiranje makedonske države. Početkom 2000-ih u makedonskoj historiografiji se pojavljuju teze kako odluke AVNOJ-a nisu bile presudne za formiranje ASNOM-a, što je bio u skladu sa pokušajima distanciranja historičara od ideoloških obilježja iz doba socijalizma. Taj novi narativ se dalje razvijao. Nove interpretacije nesudjelovanja makedonskih delagata na zasjedanju AVNOJ-a i nepostojanja makedonskih predstavnika u NKOJ-a, dovele

²² Neven Radiceski, “Ramnopravnosta na jazicite vo avnojska Jugoslavija so poseben osvrt na makedonskiot jazik”, *Glasnik*, 66, 2022, 137-148; Aleksandar Simonovski, “Narodnoosloboditelnoto nasproti ravnogorskoto dviženje vo odnos na makedonskiot narod”, *Balkanot: lugje, vojni i mir: po povod 100 godisninata od Balkanskite vojni*, INI, Skopje, 2015, 611-616.

su do toga da se na odluke AVNOJ-a počelo gledati kao na događaj koji je onemogućio ujedinjenje makedonskog naroda na Balkanu. Autor zaključuje kako se iz toga vidi da je jugoslavenska ideologija, iz doba socijalizma, sada zamijenjena makedonskom etnonacionalnom ideologijom i izostavljanjem jugoslavenskog konteksta, što je bilo obilježje ne samo historiografije i javnog diskursa nego i udžbenika historije. Između ostalog, to je rezultat političko-društvenog konteksta i spora koji Makedonija ima sa susjedima (s Grčkom u vezi s imenom i s Bugarskom u vezi s nacionalnim identitetom Makedonaca), pa je makedonska historiografija imala cilj legitimiranja nove Makedonske države i igrala je ulogu promotora etnonacionalnog historiografskog narativa kao odgovor na tendencije u historiografijama Grčke i Bugarske. Osim u naučnoj historiografiji, takvu narativi su zastupljeni i u udžbenicima historije.

Literatura:

Andonov-Poljanski Hristo, "Golemoto delo na Tito", *Glasnik*, 24/2, Skopje 1980,

Apostolski Mihailo, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, kn.3, INI, Skopje 1969.

Arsov Ljupčo, "1941 – Presvrtnica vo istorijata na makedonskiot narod", *Glasnik*, 25/1, Skopje 1981;

Bošković Miroslav - Danč Mačevska, *Istorija za I godina sredno stručno obrazovanie*, Skopje 2010;

Čepreganov Todor, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, INI Skopje, 2008.

Hristov Aleksandar, "Afirmacija na nacionalnata politika na Komunističkata partijana Jugoslavijazavremena Narodnoosloboditelnata borba i Revolucijata vo Makedonija (1941-1945)", *Glasnik*, 25/1, Skopje 1981,

Hristov Aleksandar, "Vekovnite ideali na makedonskiot narod stanaa vistin", *Glasnik*, 24/2, Skopje 1980;

Kiselinovski Stojan ed., *Makedonski istoriski rechnik*, Skopje, INI, 2000.

Popovski Vlado et al. *Sozdavanjeto na sovremenata makedonska drzava*,

Skopje 2014.

Radiceski Neven, “Ramnopravnosta na jazicite vo avnojska Jugoslavija so poseben osvrt na makedonskiot jazik”, *Glasnik*, 66, 2022.

Ristovski Blaže et al., *Istorija za VIII oddelenie*, ALBI, Skopje 2011.

Simonovski Aleksandar, “Narodnoosloboditelnoto nasproti ravnogorskoto dviženje vo odnos na makedonskiot narod”, *Balkanot: lugje, vojni i mir: po povod 100 godisninata od Balkanskite vojni*, INI, Skopje, 2015.

Stefoska Irena - Darko Stojanov, “Remembering and Forgetting the SFR Yugoslavia. Historiography and History Textbooks in the Republic of Macedonia”, *Südost-Europa*, 64/2, 2016.

Stefoska Irena and Darko Stojanov, ‘A Tale in Stone and Bronze: old/new strategies for political mobilization in the Republic of Macedonia’, *Nationalities papers*, 45:3, 2017.

Veljanovski Novica “Tradicijata na Ilinden vo makedonskata istorija na XX vek”, *Glasnik*, 47, 2003.

Veljanovski Novica, “Megjunarodnata dimenzija na ASNOM i makedonskata drzavnost”, *Glasnik*, 48 (2004).

Veljanovski Novica, “Pedeset godini od Prvoto zasedanie na ASNOM”, *Glasnik*, 38/1-2, Skopje INI, 1994.

Veljanovski Novica, ed., *Istorija na makedonskiot narod*, kn.5, INI, Skopje 2003.

Zografski Dančo, “Prvoto zasedanie na ASNOM”, *Glasnik*, 28/1-2, INI Skopje, 1984.

THE PLACE AND SIGNIFICANCE OF THE SECOND SESSION OF AVNOJ IN MACEDONIAN HISTORIOGRAPHY IN THE POST-SOCIALIST/POST-YUGOSLAV YEARS

Summary

Socialist historiography in Macedonia viewed AVNOJ as a great national event (“the second Ilinden”) when, for the first time in history, the Macedonian people were recognized as a nation. In this context, the meetings of ASNOM, whose decisions were seen as important for building

a narrative about the brotherhood and unity of the Yugoslav peoples, were considered. Post-socialist historiography started questioning, inter alia, assessments of the significance of AVNOJ, yet these topics are not dominant either in historiography or in public discourse, which is evident in the fact that relatively few articles have been published on the anniversaries of ASNOM. Although public discourse does not attach much importance to the sessions of AVNOJ and ASNOM, historiography has continued to repeat the thesis about the importance of AVNOJ's decisions for the recognition of the Macedonian nation and the constitution of the Macedonian state for a long time after the breakup of Yugoslavia. In the beginning of the 2000s, there were theses emerging in historiography that the decisions of AVNOJ were not decisive for the formation of ASNOM, which was in line with attempts of historians to distance themselves from the ideological characteristics of the socialist era. That new narrative continued to develop. New interpretations of the non-participation of Macedonian delegates at the AVNOJ session and the absence of Macedonian officers in the NKOJ that led to AVNOJ's decisions began being viewed as an event that made unification of Macedonian people in the Balkans impossible. The author concludes that this shows that the Yugoslav ideology, from the era of socialism, has now been replaced by the Macedonian ethno-national ideology and the omission of the Yugoslav context, which was a feature not only of historiography and public discourse, but also of history textbooks. Inter alia, it is the result of the political and social context and the dispute that Macedonia has with its neighbours (with Greece in connection with the name and with Bulgaria in connection with the national identity of the Macedonians), so Macedonian historiography aimed at legitimizing the new Macedonian state and played the role of promoter of the ethno-national element in the historiographical narrative as a response to the tendencies in the historiographies of Greece and Bulgaria. Along with scientific historiography, such narratives are also represented in history textbooks.